

**SAHİB ATA FAHRÜ'D-DİN ALİ DÖNEMİNDE İNŞA EDİLEN MEDRESELERİN
TÜRKİYE SELÇUKLU EĞİTİMİNDEKİ YERİ**

*SAHİB ATA FAHRÜ'D-DİN ALİ PERİODS BUILT MADRAISAH TO THE TURKISH
SELÇUKLU EDUCATION*

Öğr.Gör.Dr. Mehibe ŞAHBAZ

Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, msavas@cu.edu.tr ,
Adana/Türkiye

ÖZ

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiye'si'nin en önemli isimlerinden biri olan Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin, öncelikli olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin en sıkıntılı zamanlarında devlete büyük hizmetlerde bulunmuş, kâmil ve tecrübeli bir vezir olarak Türk tarihinde yerini almıştır. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali, uzun yıllar boyunca ard arda gelen dört Selçuklu Sultanın vezirliğini yapmış tecrübeli bir devlet adamıdır. Devlet adamı sıfatının yanı sıra, başta Konya, Kayseri ve Sivas olmak üzere vücuda getirdiği dini, İlmî ve İktisadî müesseseleriyle de Türk Tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Kazanmış olduğu şöhretini pek çok yönüne borçludur. Kaynakların bir kısmı Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'den, bilgin olmasının yanı sıra idare ve divan işlerinden anlayan doğru ve yerinde kararlarıyla ön plana çıkan tecrübeli bir vezir olarak bahsedilmektedir. Selçuklu ülkesi onun devlet adamlığı yaptığı sırada refah ve huzura kavuşmuş ve Selçuklu ülkesinin dört bir yanı hayır eserleriyle süslenmiştir. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin yaptımış olduğu hayır eserleri vasıtasıyla halk kendisine kolaylıkla ulaşabilmiş, ünlü vezir onların halini yakından gözlemleyip meselelerine çözüm aramıştır. Halk diğer Selçuklu emirlerinden ziyade Fahrü'd-Din Ali'nin dergâhına daha fazla itibar etmiştir. Tarihte birçok devlet adamına nasip olmayacak bir sürede devletin yüksek kademelerinde görev yapmıştır. Anadolu'da bilhassa Konya merkez olmak üzere birçok yerde Türk mührünü ölümsüzleştiren abidevi eserler meydana getirmiştir. Çalışmamızda XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devleti'nin en buhranlı döneminde devletin en tepesinde olan vezir Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin yaptırmış olduğu Konya, Sivas, Kayseri ve Akşehirdeki medreselerdeki eğitim ve öğretimin önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Eğitim, Türkiye Selçuklu Devleti, İlim, Kültür.

ABSTRACT

XIII. Century, which is one of the most prominent Seljuk Turkey has Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali, primarily Turkey has made great state of Seljuk Empire's most troubled times of services, Kamil and as a seasoned queen has taken place in Turkish history. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali, four Seljuk sultan from repeatedly over many years is an experienced state man had made the vizier. As well as Statesman of adjectives, especially in Konya, Kayseri and Sivas, including religious body brought to, also with the Scientific and Economic expectional institution has a place in Turkish history. It owes its fame to be gained in many ways. A portion of the resources Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali, addition to being a seasoned scholar is mentioned as well as administer adition and queen come to the fore with the correct and timely decision jobs understands the sofa. Seljuk country that as achieved peace and prosperity in his statesman ship and his charitable works is adorned with four sides of the Seljuk countries. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali was left in town that have no easy access to it through the public works, was famous queens seek solutions to closely observe their state of affairs. Folk has more reputation rather Fahrü'd-Din Ali dargah other Seljuk Emir. History will not be bestowed at a time many staaesman has worked in the higher echelons of government. Turkey in particular has brought many places in Anatolia seal the immortal works of monumental challenge og being the center of Konya. In our study, XIII. Turkey century Seljuk Empire during the most critical state at the top queen he has that Konya, Sivas, Kayseri and Aksehir will focus on the importance of education and training in madrasas.

Keywords: Madrasa, Education, Turkey Seljuk State, Science, Culture.

1. GİRİŞ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması süreci 1071 Malazgirt Zaferiyle başlamış, Türklerin önündeki engelleri ortadan kaldırmış ve bundan sonra da daha büyük dalgalar halinde artık Anadolu'yu vatan edinmek gayesiyle büyük göç dalgaları oluşarak gerçekleşmiş ve neticede Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması olayı gerçekleşmiştir. Anayurttan Anadolu'ya dalga dalga akan Türkmen hareketleri evvela Anadolu'nun fethini, ardından da Türkiye Selçuklu Devleti adıyla bilinen yeni bir siyasi teşekkülün ortaya çıkmasını sağlamıştır (Cahen, 1992:44). 1075 yılında Türkiye Selçuklu Devleti Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulmuştur. Sonraki dönemlerde, Türkmen göçleriyle sürekli olarak beslenmiştir. Asırlardır milletler arası mücadelelere sahne olan Anadolu topraklarında Türkler, siyasi otoriteyi sağlamakla kalmamış buraların imar ve inşasına da büyük önem vererek Anadolu'yu mamur bir ülke haline getirmeye çalışmışlardır (Cahen, 1992:21). Bu dönemde Han, hamam, kervansaray, köprü, cami, mescid, medrese gibi hayır kurumları sultan ve ileri gelen devlet adamları tarafından yaptırılmış ve bunlardan birçoğu hala ayakta olup bunun canlı birer şahitleri durumundadır. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra yeni vatanlarına giren Selçuklu Türkleri, bir taraftan buralara yerleşmeye çalışırken diğer taraftan da fethedilen kentlerin imarına yönelerek Anadolu coğrafyasına yeni bir kimlik kazandırmaya çalışmışlardır. Selçuklu Devleti XII. yüzyılın ortalarından itibaren fethettikleri yerlerde öncelikli olarak askeri, dini ve sosyal işlevli yapılar inşa etmişlerdir (İbni Bibi,1996:46).

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda gerek Türkiye Selçuklu Devleti gerekse beylikler döneminde eğitim ve öğretim kurumları başta camiler olmak üzere tekke, zaviyeler ve medreselerde verilmekteydi (Aktaş, 2002:26). Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde başta Konya olmak üzere Kayseri, Sivas, Erzurum, Kırşehir, Amasya ve Tokat gibi o dönemin önemli şehirlerinde hatırı sayılır miktarda askeri, dini ve sosyal işlevleri yerine getiren mimari yapılar inşa edilmiştir. Sosyal yapılar içerisinde eğitim- öğretim ve sağlık yapıları olan medreseler bu şehirlerin merkezinde bugün karşımıza anıtsal abideler olarak çıkmaktadır. Günümüzün üniversitesi düzeyinde olan o dönemin medreselerini dönemin hükümdarları, vezirleri, devlet adamları yâda bu kişilerin eşi, kızı ve kızkardeşleri inşa ettirmiştir. Hatta ekonomik olarak varlıklı olan kişilerde medrese inşa ettirerek eğitime katkı sağlamışlardır. Konya olmak üzere Kayseri, Sivas, Erzurum, Kırşehir, Amasya ve Tokat gibi o dönemin önemli şehirlerinde medreselerin çokluğu bilgi birikiminin artmasına ve eğitim seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Medreselerle aynı planda kurgulanan hastaneler/darulşifalar tıp medresesi ile birlikte hem eğitim hemde hastane işlevlerini birlikte yerine getirmekteydi. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda inşa edilen medreselerin gelir ve giderleri vakıflar aracılığıyla karşılanmaktaydı. Selçuklular döneminde inşa edilen medreseler genellikle şehir merkezlerinde yani halkın yaşam alanında yapılmıştır. Özellikle yerleşim merkezlerinin özelliklerine göre medreselerin yerleri, boyutu, sayısı, türü ve işlevi değişmekteydi. Selçuklu Devleti döneminde ilkokul düzeyindeki mektepler ile çok sayıda üniversite seviyesinde medreseler bulunmaktaydı (Fazlıoğlu, 2001:156).

2. XIII. YÜZYIL TÜRKİYE'SİNİN GENEL DURUMU

XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsı, başta Hindistan olmak üzere, Batıya doğru pek çok ülkeyi etkisi altına almıştır. 1243 yılından itibaren Anadolu toprakları da, bu istilâdan fazlasıyla etkilenmiştir (Sevim, 1983:39). Ancak bu istilâların olumlu yönü, XIII. ve XIV. yüzyıllarda sahil kesimlerine kadar, tüm Anadolu'nun Türkleşmesi sonucunu doğurmuştur. Tasavvuf erbabının bir kısmı, kendi ülkesini terk etmeyip Moğollara karşı fiilî savaş verirken (Kara, 1985:16-17) bir kısmı da akın akın Küçük Asya topraklarına, oradan da Moğol etkinliğinin zayıf olduğu, batıda kalan uç bölgelerine, kitlelere dinî heyecan aşılayan, elinde kılıç harbeden, gözü pek unsurlar olarak göç edip dağılmışlardır (Witteck, 1985:42). Eski yurtlarının örf, âdet, dinî adâb ve erkânını da taşımış olan bu sufi guruplar, aynı zamanda, muhaceret'da da önderlik görevini üstlenmişlerdir (Ocak, 1980:46) Moğol istilâsının önünden, Anadolu topraklarına gelen Türkler, daha önce gelip yerleşmiş Türklerle aynı din ve cihan telakkilerini taşımanın yanı sıra aralarında da soy ve aile üyeliği gibi yakınlıklar da bulunmaktaydı (Barkan,1974:13). Moğol istilâsından önce Suriye, İran, Horasan, Irak gibi İslâm muhitlerinde yetişen çeşitli sufiler, Anadolu topraklarına gelip, buralarda kuvvetli tasavvuf cereyanları oluşturmayı başarmışlardır (Cebecioğlu, 1991:13).

I. Gıyaseddin Keyhusrev'in savaşta öldürülmesi üzerine yerine geçen I. İzzeddin Keykâvus'un devri, kargaşalıkla, savaşlarla bitmişti. Alâeddin Keykubad tahta çıktıktan sonra babası ve abisinin takip etmiş olduğu politikayı aynen devam ettirmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın saltanat yıllarında Türkiye Selçuklu Devleti hemen hemen her alanda "darü'l huzur" ortamında bir dönem yaşamıştır. Ancak Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümüyle birlikte Türkiye Selçuklu Devletinde güçlü hükümdarlar dönemi sona ermiş, devleti artık devlet adamları yönetmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesiyle Türkiye Selçuklu Sultanları, devlet adamlarının kuklası haline geldi. Devlet yönetiminde birinci dereceden söz sahibi olan devlet

adamlarının gücü ve nüfuzu Selçuklu Sultanlarından daha üstün çıkarak bazı sultanların tahttan indirilmesine ve ölüm fermanlarının çıkarılmasında etkili olacak kadar genişledi. Anadolu'da kuvvetli bir merkezi hükümet yoktu (Yazıcızade Ali, 2009:374). Bu durum memlekette anarşi ve terörün oluşmasına zemin hazırlamıştı. Ülkenin nizamı bozulmuş ve halkın ruhunda tasavvuf ihtiyacını doğurmuştu. Bilhassa Moğol istilasının hâkim olduğu yerlerde tekke ve şeyhlerin nüfuzu daha etkiliydi. Halk onlar sayesinde bir nebze olsa ihtiyaç duyduğu manevi huzuru, asayiş, sükûnu bulabiliyordu.

Türkiye Selçuklu Devleti, bu dönemde çok ciddi bir toprak kaybına uğramış ve Anadolu Moğol kuvvetlerinin ayakları altında ezilmişti. Selçuklu ülkesinde huzur ve güven kalmamıştı. Ülke devlet adamlarının hırsı ve tamahıyla yönetiliyordu (Ünsi,1941:3). Köseadağ savaşında Selçuklu ordusu çok ağır kayıplar vermiş devlet çöküş sürecine girmişti. Devletin daha öncesinde güçlüklerle bastırıldığı Babailer İsyanından arta kalan Türkmenler Köseadağ Savaşını fırsat bilip tekrardan devlete karşı ayaklanmaya başladılar. Ülkenin her tarafında ayaklanmalar başladı. Bu durum karşısında halk ülkelerini terk ederek civar ülkelere göç ettiler. Selçuklu ülkesinde tam anlamıyla bir kargaşa hâkimdi. Türklerin tüm zenginlikleri Rumların eline geçmişti. Ülkede halk karnını doyurabilmek için küçük bir ölçek buğdaya büyük paralar ödemek zorunda kalıyordu (Ahmed bin Mahmud,1977:154).

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bilim ve kültür merkezleri olarak kabul edilen Erzurum, Kayseri gibi merkezleri boşaltılmış, bölgenin sakinleri telef olmuş, zanaatkarları da Orta Asya'ya götürülmüştü. Ülkedeki halk ağır vergiler altında ezilmekteydi. Moğollar Selçuklu ülkesini parçalamış zaten var olan taht kavgalarının da olabildiğince körüklüyordu. Moğol istilasının meydana getirmiş olduğu bu olumsuz duruma karşılık, Moğol tehlikesi önünden kaçıp da Anadoluya sığınan birçok tarikat ve tasavvuf ehli, fikir, bilim adamları Anadolu'nun kültürel çehresini değiştirerek bir renk zenginliği oluşturmuşlardır. Mevlana, Sadrü'd-Din Konevi, Ahi Evren şeyh Nasirü'd-Din, Mahmud el Hoyi gibi mutasavvıflar Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültürel, sosyal ve dini dokusunun belirleyici unsurları olmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü iki yüz elli senelik dönemde birçok müellif tarafından iki yüz otuza yakın eser yazılmıştır. Bu eserlerin altmış sekizi Arapça, on beşi Türkçe, yüz kırk beşi Farsça olarak yazılmıştır. Hatta Süryanice ve Ermenice yazılmış olan eserlerde rastlamaktayız (Bayram,1981:107).

Ahilik Teşkilatı ve Bacı Teşkilatı da dönemin sosyal ve kültürel unsurlarını belirlemiştir. Bu teşkilatlar sayesinde hem ekonomi hemde sosyal dayanışma, yardımlaşma, çalışma ve cömertlik duyguları halka buralarda verilmiştir. Böylece halka kendi hayatlarını kazanabilme yeteneği verilmeye çalışılmıştır. Toplumun üretkenliğini olumsuz yönde etkileyen aksaklıkların önüne geçilmek istenmiştir. Bilhassa da Anadolu'ya aralıksız göç eden Oğuz boylarının yerleşik hayata geçmeleri ve onlara bir iş ve meslek edindirmek amaçlanmıştır. Kısaca Anadolu'nun sosyal yapısının şekillenmesinde Ahi ve Bacı teşkilatlarının rolü oldukça büyük olmuştur.(Bayram,1991:32).

Türkiye Selçuklu Devleti'nin içtimai durumunu etkileyen bir başka etkende gayri müslimler olmuştur. Selçuklular kuruluşlarının ilk yıllardan itibaren gayri müslimlere oldukça toleranslı davranmışlardır. Gayri müslimler sultanın şahsi dostları arasında yer alarak, dini ve ilmi sohbetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca Selçuklu ordusunda Gürcü, Ermeni, Frank'lardan oluşan ücretli askerlerde bulunmaktaydı. Selçuklu Sultanları gayri müslim tebanın ekonomi üzerindeki rollerini bildiği için ticaretin, tarımın gelişmesi için onları koruyup kolluyorlardı. Selçuklu Sultanları daima gayri müslimlere her alanda hoşgörü politikasını uygulamışlardır. Bu politika sayesinde gayri müslimler ekonominin yanı sıra sosyal ve kültürel alanda rahat hareket ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni adeta bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir.

Moğol istilalarının neden olduğu olumsuzluklara rağmen bu dönemde Anadolu coğrafyasında Selçuklular gerçekleştirmiş olduğu imar faaliyetleri ile muazzam eserler vücuda getirmişlerdir. Selçuklu Sultanları ve devlet adamları kişisel zevklerinin yanı sıra hayırseverlikleriyle de önplana çıkarak Selçuklu'nun kudretini yansıtan abidevi eserler meydana getirmişlerdir.

Çalışma konumuza konu olan Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'ye halk yaptırmış olduğu hamamlar, imarethaneler, şifahaneler, camiler, medreseler, kervansaraylardan dolayı Ebu'l- hayrat ünvanları verilmiş, yaptırdığı hayır eserleri, halk arasında "Ebu'l-Hayrat (Hayırların babası)" olarak anılmasına sebebiyet vermiştir. Kayseri Sahibiye Medresesi, Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi, Ulu Camii, Sivas'taki Şifahane Medresesi, Gök Medrese, Konya Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Erzurum Yakutiye Medresesi Türkiye Selçuklu Devleti'nin kudretini ve yüksek kültürünü gösteren eserler olarak günümüze kadar gelebilen eserlerdir (Bal-Balantekin, 2015:39).

Bu dönemde yapılan siyasi ve askeri harekâtların geneli ticari amaçlı yapılmıştır. Ülkenin ekonomisi açısından çok önemli olan İpek Yolu ticaretini geliştirebilmek için güvenlik tedbirleri alınmış kervanlara can

ve mal garantisi verilmişti. Ticareti canlandırmak için gümrük vergileri azaltılmış devlet eliyle sağlanabilecek her türlü teşvik yerine getirilmişti. Her yıl olmak üzere Kayseri-Elbistan arasında uluslararası Yabanlu Pazarı kurulmuştu (Sümer, 1985:37) Kurulan bu uluslararası pazarla hem ticari hemde kültürel canlılık sağlanmıştı. Ahilik ve Bacı teşkilatları ahlak eğitiminin yanı sıra zanaat eğitiminin verildiği üretim ocakları olmuştur (Bayram, 1991:33). Konya merkez olmak üzere kurulan Ahi ve Bacı teşkilatları Ankara, Kırşehir, Tokat gibi büyük merkezlerin yanı sıra ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılarak faaliyet göstermişlerdir. Uç bölgelerine kadar yayılan bu teşkilatlar sayesinde san'at ve sana'atkarlar himaye edilmiş Anadolu'ya gelen Oğuzlar yerleşik hayata geçirilerek meslek edindirilmişlerdir.

Bu teşkilatlar sayesinde sadece büyük merkezler değil Anadolu'nun hemen hemen her yerinde sanayi ve ekonomik faaliyetler bir disiplin içerisinde belirlenerek üretim kalitesi yükseltilmiştir. Bilindiği gibi Moğol istilaları, Babailer Ayaklanması, Köseadağ Savaşı gibi dönemin önemli siyasi gelişmeleri ülkenin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Köseadağ savaşı sonrası Selçuklular Moğollara tabi olarak haraç vermeyi kabul etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti bu dönemde halkın mal varlığına göz diken asilerin elinde kalmıştı. Şehirler daimi vali ya da bey'lerden yoksun kalmış, bu durumda başıbozuk asilerin rahat hareket etmelerine neden olmuştu (İbni Bibi,1941:531). Devlet şehirlerde güvenliği sağlayamadığı için Ahiler kendi güvenliklerini kendiler sağlamaya başlamışlardı. Şehirlerde muhtar siteler oluşturulmuştu (Akdağ,1999:98). Moğolların Anadolu'yu istilası bölgede yol güvenliğini de olumsuz etkilemesi, Üretimin aksamasına neden olmuştu. Yakın Doğuda ortaya çıkan gümüş ve altın darlığı, gümüş sikke kullanan ülkelerin para sistemlerini olumsuz etkilemişti. Devlet kadroları aşırı derecede şişirilerek devlet hazinesine büyük bir yük binmişti. Devletin hazinesi devlet adamları tarafından çar çur edilmekteydi. Moğollar Selçuklu maliyesine el koymuş ve böylece Selçuklu devleti egemenliğini kaybetmiş oluyordu (Akdağ,1999:99).

3. SELÇUKLU DÖNEMİNDE İNŞA EDİLEN EĞİTİM YAPILARININ İLK ÖRNEKLERİ VE YAPILARDA VERİLEN EĞİTİM

İslâm dininin yayılıp genişlemesiyle birçok kavim bu din altında birleşmiş ve zamanla Kur'an'ı doğru okumak, anlamak ve öğretmek ihtiyacı doğmuştur. İlerleyen zamanlarda İslâm dinini doğru öğrenebilmesi için daha fazla okul ihtiyacı hissedilmiş, medreseler açılmaya başlamıştır (Gelişli,2005:83). Medrese Arapça bir sözcük olup, mekân anlamına gelen ders verilen yer, kelime olarak ders okunan yer mânâsına gelir. İslâm medeniyetinde de eğitim ve öğretimin yapıldığı yer anlamına gelmektedir. Sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapan orta ve yüksek tahsilli müesseselere de denilmiştir. Dârülfünun, üniversite yerinde kullanılan bir tabirdir. Medrese, okunan yerle beraber talebenin içinde oturup kalktığı ve okuduğu bina mânâsındadır. Medreseler, memleketin ihtiyaç duyduğu kültürü oluşturan ve eleman yetiştiren bir eğitim ve öğretim kuruluşudur (Ünal,1997:102).

XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu dönemi eğitim ve sağlık yapılarının ilk örnekleri Anadolu topraklarının dışında var olan İslam coğrafyasında oluşmuştur. İslam Medreselerinin ilk örnekleri 963/ 1187 yıllarında Gazneli Devletinde görülmüştür (Sayılı,1948:52). Gaznelilerden sonra Büyük Selçuklu Devleti döneminde Sultan Melikşahın ünlü veziri Nizamü'l- Mülk tarafından 1066-1067 yılında Bağdatta Nizamiye Medresesi adıyla yaptırılmıştır (Baltacı,1976:62). Bağdat'ta inşa ettirilen Nizamiye Medresesinde İslami İlimlerin yanı sıra Tıp Astronomi, Matematik, Felsefe ve Tarih gibi ilmlerde okutulmaktaydı. Bu medreseler devamlı bir gelir kaynağına sahip olup, sadece ilmi ve idari muhtariyete sahip olmayıp aynı zamanda mali özerkliğide sahipti. Medrese vakıfları bu dönem için büyük bir yenilik sayılmaktaydı (Naci Mar'uf,1973:12-13). Selçuklu Devleti tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmesinin yanı sıra aynı zamanda da sarayın himayesi altındaydı. Özerk bir yapıya sahip olan medreseler yüksek öğretime tahsis edilmiş bağımsız binasıyla medresenin emrinde yardımcı bir müessese olan kütüphanesi de bulunmaktaydı. Bu medreselerde eğitim veren hocalar aldıkları maaşlarla geçim kaygısında uzak olarak kendilerini mesleklerine vermekteydiler. Aynı durum buralarda eğitim ve öğretim gören öğrenciler içinde geçerliydi. Bu medreselerdeki eğitim ve öğretim yalnız o dönemde değil hatta bugünün şartları içinde dâhil ileri düzeyde ilim yapan müesseselerdir (Naci Mar'uf,1973:12-13). Medreselerdeki eğitim ve öğretime verilen önemi anlatmak adına bir örnek verecek olursak kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nde yeni bir müderrisin ilk dersi için törenler düzenlendiği, devrin ileri gelen devlet adamları, şairleri, bilginleri, sanatçıları ile bazende halifenin katıldığı ve müderrisi öven konuşmaların yapıldığı anlatılmaktadır (Kuran,1969:529).

Nizamiye Medreselerinin kuruluşundan öncede İslam dünyasında eğitim ve öğretim faaliyetleri devam etmekteydi. Ancak bu eğitim ve öğretim faaliyetleri belirli yerlerde yapılmayıp bir yüksek okul ortamından oldukça uzaktı. İslam dünyasındaki eğitim ve öğretim faaliyetleri Nizamiye Medresesi inşa edilmeden önce cami, mescit, kitapçı dükkânları, tekke ve zaviyelerde yapılmaktaydı. İslam dünyasında

Nizamiye Medreselerinden önce medrese adı sürekliliği olmayan bazı kurumlar açıldıysada bu medreselerin ömrü kısa olmuştur. Bu İslam dünyasında inşa ettirilen ilk medrese Selçuklular döneminde Nizamü'l-Mülk tarafından Bağdatta inşa ettirilmişti (Naci Mar'uf,1973:12-13). Daha sonraki dönemlerde Bağdattan sonra Belh, İsfahan, Nişabur, Rey, Herat, Basra, Merv ve Musul gibi yerlerde medreseler inşa ettirilmiştir (Naci Mar'uf,1973:12). Medreseler Büyük Selçuklu devletinden sonra tüm İslam dünyasında gelenek haline gelmiştir. Nizamiye Medreseleri gerek işleyiş gerekse teşkilat yapısı bakımından örnek alınarak köylere varıncaya kadar her yerde medrese açılmıştır. (Naci Mar'uf,1973:12-13). Anadoludaki medreselerin ilk örneklerine Anadoluya ilk gelen beylikler döneminde ortaya çıktığını görmekteyiz. Anadoludaki medreselerin ilk örnekleri bu beyliklerden olan Artuklu ve Danişmentlilerin kültür çevrelerinde karşımıza çıkmaktadır (Altun,1978:41). Artuklular Diyarbakır, Harput, Mardin ve Urfa gibi yerlerde medrese inşa ederken, Danişmentlilerde Amasya, Çorum, Kırşehir, Malatya, Niksar, Sivas ve Tokat gibi yerlerde medreseler inşa etmişlerdir. Artukoğulları Beyliği Güneydoğu Anadolu, Danişmendlilerde Orta, Doğu ve karadenizin bir kısmına yerleşmişlerdir. Anadoluda ilk Türk Beyliklerinde olan Artukoğulları Beyliği ile Danişmendliler tarafından inşa ettirilen medreselerin mimari yapıları genelde birbirinden farklıdır. Bu farklılığın sebebidir buldukları coğrafyadan kaynaklanmaktadır. Coğrafyanın farklılığı medreselerin plan şemalarını etkilemiştir. Anadolu'nun en sıcak şehirleri olan Diyarbakır, Mardin ve civarındaki medreselerde açık ve büyük bir avlu yapılırken, Tokat, Niksar ve Konya gibi şehirlerde karasal iklimin yaşanmasından dolayı kapalı avlu tercih edilmiştir.

Anadoluda ilk medreselerin Beylikler döneminde ortaya çıktığından bahsetmiştik. İlk Beylikler döneminde Anadoluda ortaya çıkan medreseler bir külliye niteliği taşımaktaydı. Anadolunun ilk medresesi Tokat Niksarda Danişmendliler tarafından inşa ettirilen tıp eğitimi veren Yağibasın Medresesidir. Böylece Anadoluda medrese kurma geleneği Danişmendlilerle başlayarak diğer beyliklerle devam etti. Türkiye Selçuklular Devleti ile tüm Anadoluya yayıldı. Türkiye Selçuklular Devletide gerek medreselerin yapısı gerekse eğitim ve öğretim yapısıyla Büyük Selçuklu Devletini örnek almıştır (Kuran,1969:75).

Selçuklular döneminde medresede eğitim dili Arapça idi. Bununla birlikte Beylikler döneminde Türkçe yazılmış tıp kitapları ile Kur'an çeviri ve tefsirleri sebebiyle, Türkçenin belirli bir önem kazandığını tahmin edebiliyoruz. (Baykara,1990:150). Türkiye Selçuklu medreselerindeki eğitim şekli klasik İslâm medrese eğitimine paralel olmuştur. Fıkıh, dinî ilimler, Kur'an-ı Kerim, hadis ve bunlara yardımcı edebî ilimler okutulmuştur. Eğitim salı ve cuma günleri hariç bir hafta boyunca yürütülmüş, eğitim süresi her dönem kesinlik arz etmese de beş yıla kadar sınırlandırıldığı olmuştur. Selçuklu medreselerinde, Kur'an, hadis ve tefsir gibi dinî ilimlerin yanında, tıp ve astronomi gibi ilimlerin de okutulması, vakfın gaye ve imkânları doğrultusunda olmuştur. Medreselerdeki ders programlarının temelini genellikle dinî ilimler oluşturmuştur.

Türkiye Selçuklu dönemi medreselerinde de Büyük Selçuklu Devleti Nizâmiye medreselerinin bir devamı olmuştur (İhsanoğlu, 1999:436). Medreselerin yapılış nedenleri de birçok sosyal-içtimaî müessesenin yapılış nedenleri gibi çeşitli ve karmaşık olmasına rağmen amaçları başta din adamı yetiştirmek, Yoksul ve yetenekli öğrencileri okutup topluma kazandırmak, Devletin ihtiyacı olan memur yetiştirmek ve eğitmektir. Tüm bunların yanı sıra İslâmiyet'i yeni benimsemiş Oğuz topluluklarının üzerinden eski din telakilerinin silinme gereğinin duyulması ve yeni ele geçirilen ülkelerin manen de fethini sağlamak için gerekli insanları yetiştirme düşüncesidir. Ayrıca konumuz gereği Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali gibi devlet adamlarının eğitim ve bilim severliğide medreseleri inşa etmekte temel etken olmuştur.

Türkiye Selçuklu Devletinde Medresenin idarî şekli, medrese vakfiyesinde yer alan idarî, hukukî hükümler ile yönetilmektedir. Vakfı kuran şahıs, idarî işleri yürütmek için bir mütevellî (müdür) tayin etmektedir. Medreselerde görev yapan kişilere gelince de, başta mütevellî heyetini sayacak olursak görevi vakfın yönetiminden birinci derecede sorumludur ve medreselerde yapılacak olan törenleri organize eder. Kütüphane Görevlisi, "Hâzinü'l-Kütüb" adı verilen kütüphane görevlisi bir taraftan kitapları muhafaza ederken bir taraftanda kitapların ödünç verilmesini güvenli bir şekilde sağlamaktadır. Ferraş ise Medresenin döşenmesi, öğrenci yataklarının serilip toplanmasından sorumludur. Bazı medreselerde ferraşların yanında temizlik işlerine bakan, kandilleri yakan başka görevliler de bulunmaktadır (Sırrım, 2015:396). Bevvab denilen görevlide medreselerde giriş çıkışları kontrol eden ve gece güvenliği sağlar.

Din Görevlileride Vakfiyelerde bu mescitlerde görevli olan imam, müezzin, duahan ve salâhan gibi kişiler vardı. Bunlar aynı zamanda mübarek gün ve gecelerde düzenlenen törenlerde halka yemek dağıtırlardı. Ayrıca medreselerde aşçılar, medresenin gelir gider hesaplarını yapan müşriflerler, medresenin tamirini yapan ustalar, vakfın türbesinin bakımını üstlenen türbedarlar, hububat gelirlerini toplama işi ile görevli câbiler, hâfızlarda vardı.

Medresenin öğretim kadrosu müderris, muid ve talebeden oluşmaktaydı. Medreseler, talebe hücreleri, misafirhane, mescit ve kütüphaneden oluşurdu. Müderrisler gerek medresede talebe yetiştirmek ve ülkenin her tarafına göndermek, gerek kitap yazmak ve halkın faydasına sunmak suretiyle ilmin ilerlemesine hizmet ediyorlardı. Selçuklu devrinde yazılan ilmî eserlerin tamamı hakkında ne yazıkki henüz daha bilgi sahibi değiliz. Fakat bildiğimiz kadarıyla bu devirde önemli eserler yazılmıştır (Köprülü, 1943:384). Medreselerde, Kur'an, Sarf, Nahv (Cümle bilgisi, sentaks), Mantık, Hadis, Tefsir (Kur'an yorumu), Adab-ı bahis (Tartışma adabı), Vaaz, Belâgat (Güzel konuşma, retorik), Kelâm, Hikmet, Fıkıh (İslâm Hukuku), Faraiz (Miras hukuku), Akaid (İnanç esasları), Usûl-ü fıkıh, İlm-i heyet (Astronomi ve astroloji) ve İlm-i hesap adıyla dersler verilirdi.

Ortaçağda eğitim pozitif ve dini ilimler olmak üzere iki kategoride yapılmaktaydı. Pozitif bilimler, matematik astronomi geometri, fizik, tıp, gramer ve felsefeyi kapsarken dini ilimlerde de çeşitli dallara ayrılma söz konusuydu. Örneğin, Konya İnce Minareli Medrese'de (1258) darü'l-hadis, Konya Sırçalı Medrese'de (1242) fıkıh eğitimi verilmektedir (Cahen, 1979:59).

Anadolu'da kurulan en eski medrese Danişmentliler tarafından yaptırılan Tokat ve Niksar Yağbasan Medreseleridir. Türkiye Selçuklularının açtığı ilk medrese 1193 yılında açılan Kayseri Koca Hasan Paşa Medresesi'dir. İslâm'da ilk medrese Büyük Selçuklular zamanında Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk (1018-1092) tarafından açılan ve yine onun ismiyle anılan "Nizâmiye Medreseleridir". Bazı kaynaklarda ilk medresenin kurucusu olarak, Nişâbur hâkimi Emir Nasır b. Sebüktekin gösterilmektedir (Özaydın,1990:7). Türkiye Selçuklu Devleti'nde ilk medreselerin kuruluşu siyasî istikrarın sağlanıp kültürel etkinliklerin yürütülmeye başladığı II. Kılıç Arslan devrine rastlamaktadır. II. Kılıç Arslan biri Konya, diğeri Aksaray'da olmak üzere iki medrese yaptırırken, emirlerinden Altunaba da, Konya'da bir medrese yaptırmıştır. Başşehir olarak Konya, şüphesiz, Selçuklu kültür hayatının merkezindeki yerini her devirde muhafaza etmeyi başarmıştır. Anadolu'da yapıldığını bildiğimiz en eski medrese, temelindeki bir kitabede 589/1193 tarihi bulunan Kayseri'deki bir medresedir (Cahen, 1981: 246). Aksaray medresesinden yetişen bilginler, on dördüncü yüzyılda Suriye ve Mısır'da büyük bir itibar görürken, Anadolu kasabaları kurulan medreselerle birer kültür coğrafyası hâline getirilmeye çalışılmıştır. II. Kılıç Arslan'dan sonra devletin yönetimini üstlenen Türkiye Selçuklu hükümdarlarının hemen hepsi tahsilli idi. Üst düzey İslâmî ve millî duygularla yetiştirilen Türkiye Selçuklu sultanlarından bazıları Arapça, çoğunluğu Farsça bilmekte ve bu dilde şiirler yazabilmekteydi (Togan,1981:215). II. Kılıç Arslan öğrenim görmemesine rağmen, ilim erbabına son derece saygı duymakta ve onlara huzurunda münazaralar yaptırmaktaydı (Turan, 1993:64).

Türkiye Selçuklu Devleti'nde medreseler arasında gerçek anlamda ihtisaslaşma bu dönemde görülmekteydi. Mesela, Konya'da İnce Minareli Medresede Hadis, yine Konya'da Sırçalı Medresede Fıkıh, Kayseri'de Çifte Minareli Medresenin birinde Tıp, Kırşehir ve Kütahya Medreselerinde Heyet ve Nücûm bilimleri eğitimi yapıyordu (Sayılı, 1947:44). Türk-İslâm devletlerinde eğitim kurumu olan medreseler Anadolu Türk kültürünün önemli temel taşlarından olup bilim ve düşünce hayatının merkezi olmuşlardır. Dönemin medreseleri, Orta Asya ve İran'da gelişen İslâmiyet'ten sonraki Asya Türk mimarisinden etkilenmiş, kendilerinden sonraki Beylikler Dönemi ile Osmanlı medreselerini etkilemiştir.

XII. asırda Selçuklu Türkiye'si manevî kültür bakımından oldukça yüksek bir seviyeye erişmişti. Çocuklara okuma, yazma, öğretmek maksadıyla her cami yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafta medreseler yapılmıştı. Sağlanan asayiş, artan içtimâî refah, sultanların ulemâya hürmet ve itibar göstermesi ve bilhassa Moğol istilâsının Anadolu'ya sürüklediği âlim, şair ve mutasavvıfların çalışmalarının bu topraklardaki fikrî faaliyetlere getirdiği canlılık, bu devir Selçuklu medreselerine haklı bir şöhret kazandırmıştı (köprülü,1943:386). XII. yüzyılda Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Kırşehir, Amasya, Niğde, Tokat, Niksar, Ankara ve Erzurum önemli birer kültür merkezi konumundaydı. Bu kültür merkezlerinin hâmişisi bulunan Türkiye Selçuklu hükümdarları, sadece birer kahraman asker değil, kültür sahasındaki faaliyetleriyle de ön plana çıkmışlardır.

Selçuklular döneminde Nizâmiye Medreseleri yanında ihtisas eğitimi yapan, medreseler de kuruldu. Bunlar yapmış oldukları hizmet ve amaçları bakımından Dârü'l-hadis, Dârü'l-kurra ve Dârü't-tıb diye üç ayrılmaktaydı.

a-Dârü'l-hadis Medreseleri: Hadis-i şeriflerin tedris ve tetkikine tahsis edilen medreseler olarak bilinmektedir.(Yardım, 1999:163). Dâr kelimesi, oda, ev, kapalı mekân mânalarına gelmesinin yanı sıra, saray, şehir, memleket, vatan anlamında gelmektedir. Hadis ise, Hz. Muhammed'in söz, fiil ve takrirlerini kapsayan bir ilim dalıdır. Dârü'l-hadis ise hadis ocağı, hadis evi, hadis mektebi, hadis medresesi bir eğitim ve öğretim müessesesinin adı olmuştur (Yardım,1999:163).Dârü'lhadisler ilk olarak Selçuklu devletinde

Halep Atabeklerinden Nureddin Zengi (1146–1174) tarafından açılan en-Nuriye el-Medresetü'l-Kamiliyye (1225) adlı medresedir. İkinci olarak da Musul'da açılmıştır. Türkiye Selçuklular döneminde ise ilk Dârü'l-hadis, meşhur devlet adamı Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından Konya'da İnce Minareli Darü'l-Hadis Medresesi yaptırılmıştır. Diğer iki dârü'l-hadis ise İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî tarafından Sivas'ta tesis edilen Çifte Minareli Dârü'l-hadisidir (Kazıcı,1991:56).

b-Dârü'l-kurra Medreseleri: Kur'an-ı Kerim ile ilgili ilimlerin eğitimi verildiği medreselerdir (Kerimüddin Aksarayı, 2000:94) . Kısacası hafız yetiştiren yerlere verilen addır. Bunların yüksek kısmına darü'l-kurra denilmiştir. Kur'an'ı ezberleyenlere hafız, burayı bitirenlere kurra adı verilmiştir (Pakalın,1993:399).

c-Dârü't-tıb Medreseleri (Dârü's-şifa): Tıp eğitimi ve hasta tedavisinin birlikte yapıldığı medreselerdir. Dârü's-sihha, Dârü'l-afiye, Dârü'r-raha, Dârü't-tıp, Maristan, Bimarhane, Taphane, Nekahethane, Şifaiyye, Bimaristan, Darü'l-merza ve Me'menü'l-istihare adları ile de tarih içerisinde kullanılmıştır (Cantay,1992:15) . Bu kurumlarda sağlık hizmetleri ile ilgili tüm faaliyetler yürütülürdü. Selçuklular döneminde yapılan bu kurumlara özellikle Büyük Selçuklular dönemindeki dârü's-şifalar model alınmıştır. Büyük Selçuklular da Cundişapur ve Bağdat gibi önemli kültür merkezlerindeki hastaneleri örnek almışlardır (Adıvar,1982:125).

Selçuklulardaki medreselerde okutulan dersler hakkında bilgi verdikten sonra yine Selçuklu döneminde Anadolu'da inşa edilen medreselerin mimari özelliklerine bakacak olursak, Selçuklu Medreseleri mimari açıdan, avlulu ve kubbeli olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. İklim şartlarının medresenin mimari tarzında etki ettiğini görmekteyiz. Avluya açılan dört büyük eyvanlı Asya medreseleri örneğinin Selçuklular devrinde ana hatlarıyla muhafaza edilerek uygulandığını görmekteyiz. Bunlar açık avlulu medreseler ve kapalı kubbeli medreseler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a-Avlulu Medreseler: Avlunun girişine karşı olan cephesinde büyük bir eyvan bulunur. Sağında ve solunda tali hücreler vardır. Bazılarında bunların yanında birer eyvan da bulunur. Önleri Revaklı küçük hücreler, öğrencilerin yatması ve derslerine çalışması için ayrılmıştır. Bu tip medreselere örnek olarak Konya'daki Sırçalı, Sivas ve Erzurum'daki Çifte Minareli, Sivas'taki Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu Gök Medreseleri örnek olarak verebiliriz (Yetkin,1965:105).

b-Kubbeli Medreseler: Açık avlu yerinde çoğu zaman medresenin içerisinde bir havuz olan kubbeli kısımlar, oturma odalarından, dershaneden ve türbelerden oluşmaktadır. Açık avlulu medrese ile kapalı kubbeli medreseler arasında bir fark yoktur. Sadece kapalı avlulu tipte orta mekân kubbe ile örtülüdür. Bu sebeple plan kareye yakın bir dikdörtgen biçiminde olur. Açık avlulu tipin avlusu ise genellikle giriş eksenini itibariyle uzunlamasına dikdörtgen biçimindedir. Ancak dikdörtgen avlunun enlemesine inşa edildiği örnekleri vardır. Bu iki önemli fark dışında her iki tipin mimari esasları ve unsurları aynıdır (Atçeken, 1998:191). Anadolu'da bu tip medreselere örnek olarak Konya'daki Karatay ve Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin yaptırmış olduğu İnce Minareli medreseleri örnek olarak gösterilebiliriz. (Çatakoğlu, 2002:29).

4. SAHİB ATA FAHRÜ'D-DİN ALİ

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin, Türkiye Selçuklu Devletinin son dönemlerinde vezirliğe kadar yükselmiş ve bu makamda uzun süre kalarak arka arkaya II. İzzeddin Keykavus, IV. Rukneddin Kılıç Arslan, III. Gıyaseddin Keyhüsrev, II Gıyaseddin Mesut'a Türkiye Selçuklu Devletinin en sıkıntılı zamanlarında vezirlik yapmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yükselme, duraklama, gerileme ve çöküş dönemlerine tanıklık etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin en buhranlı dönemlerinde bilhassa da Moğol tahakümü altında olduğu yıllarda önce emir-i dad, saltanat naibi, vezir ve İlhanlıların naibi olarak hizmet etmiştir. Asıl adı Fahrü'd-Din Ali'den ziyade o dönem Türklerin hürmet ve saygı gösterdikleri şahsiyetler için vermiş olduğu "Sahib" ve "Ata" isimleriyle anılmıştır. Türkiye Selçuklu ülkesinin pek çok yerinde yaptırmış olduğu hayır eserlerinden dolayı da "Ebul Hayrat" "Hayırların Babası" ünvanıyla da anılmıştır (Kerimüddin Mahmud Aksarayı, 2000:150).

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin'den bahseden kaynaklar, onun siyasi hayatından önceki yaşamına dair hiçbir bilgi vermezler. Bu yüzden nerede ve ne zaman dünyaya geldiği, milliyeti, babası, dedesi ve kendisinin Anadolu Selçuklu Devleti hizmetinde görülene kadar hangi işlerle meşgul olduğu, kimlerden eğitim gördüğü ve eğitim durumu gibi konular, karanlıkta kalmaktadır. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin emir-i dadık görevine getirilene kadar ki hayatı hakkında pek bilgi bulunmamakla birlikte vezirin dedelerinin bir sultan vakfiyesinin şahitleri arasında bulunduğu ve dolayısıyla oldukça etkili bir nüfuza sahip oldukları bilinmektedir. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin tahsil hayatı hakkında araştırdığımız kaynaklarda oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Ancak vezirin Türkiye Selçuklu Devletinde çok önemli mevkiler olan emir-i

dadlık, saltanat naibi, vezirlik gibi kırk yılı aşkın görevleri ifa etmesi elbetteki vezirin çok iyi bir eğitim aldığı bir göstergesidir (Merçil, 1995:130).

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin genel itibarıyla uyumluluğu, sadakati, aşırı hırslı bir yapıya sahip olmaması, güvenilir kişiliğiyle devlet içerisinde oldukça muhabbet sağlamasına neden olmuştur. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin saydığımız tüm bu özelliklerine ilaveten vezirin en çok ön plana çıkan özellikleri fedakârlığı, olaylar karşısında sabırlılığı ve hayırsever bir kişiliğe sahip olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı tarihte oldukça cömert ve hayırsever bir zat olarak yerini almıştır (Turan, 1998:573).

Denilebilir ki Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin, Türkiye Selçuklu Devletinin son büyük veziridir. Onun bu siyasi yönünün yanı sıra, tarihte oynamış olduğu rol, sosyal yönüyle de alakalıdır. Tarihte pek çok devlet adamı Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'yle aynı siyasi kaderi paylaştığı halde pek az insan onun bu sosyal yönüyle mukayese edilebilir. Zira devrin yerli kaynaklarından birinde Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali için söylenen sözler, bu durumu ortaya koymaktadır. Memleketin muhtelif yerlerinde vücuda getirdiği eserlerin her biri şaheser olup, Anadolu'nun Türkleşmesinde birer yapı taşları da olmuşlardır. Moğol istilaları altında harap olan Anadolu'yu yeniden imar etmek, eskisi gibi mamur bir ülke haline getirmek ve ilim yaymak arzusuyla pek çok medrese yaptırmıştır. Bunlardan Sivas'taki Sahibiye veya Gök medrese, Selçuklu yapılarından belki en güzel örneği olmakla, bugün bu ihtişamından hiçbir şey yitirmemiştir. Halka yardım etmeyi, hayır ve hasenat işleriyle uğraşmayı seven Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin, halka görüşme olanağı sağlayarak onların derdine ortak ve derman olmuş ve her zaman onların gönlünü almıştır. Nitekim ölümü de, Moğol baskıları altın da daha fazla ezilmesine dayanamadığı halkı yüzünden olmuştur (Durukan, 2001:74).

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin Konya, Kayseri, Sivas, Iğın, Akşehir gibi dönemin en gözde merkezlerinde yaptırdığı han, hamam, çeşme, cami, hanıkah, mescid, imaret, türbe, kervansaray, menzil, dükkân olmak üzere yaklaşık altmış civarında bilinen eseri ları Tarihinin olduğu kadar Türk kültür ve Sanat Tarihinde ölümsüz eserleri arasına girmiştir. Bu mimari eserler aynı zamanda ünlü vezirin sanata duyduğu sevginin en büyük ispatıdır.

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali kırk yılı aşan hizmeti boyunca, Selçuklu sultanlarının gönlünü kazandığı gibi, Moğol hanlarını nezdinde de büyük bir itibar kazanmıştır (Kerimüddin Mahmud Aksarayı, 2000:236). Böyle olmasaydı, her sultan değişikliğinde değişen iktidar kadrosu ile beraber o da değişir ve ard arda dört defa vezirliğe getirilemezdi. Moğol hanları yanında ki bu itibarından dolayı da, "Kavam ul-mülk (memleketin dayanağı)" lakabını almıştı (Turan, 1998:572). Tüm bunların yanı sıra Anadolu halkının da gönlünü kazanmış ve onlar arasında ayrı bir sevgi ve saygıya mazhar olmuştur.

5. SAHİB ATA FAHRÜ'D-DİN ALİ'NİN BANİSİ OLDUĞU MEDRESELER VE BU MEDRESELERDE VERİLEN EĞİTİM

Türkiye Selçuklu Devletinin son veziri olarak kabul ettiğimiz Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali ilme vermiş olduğu değerden dolayı Afyon, Konya, Kayseri ve Sivas başta olmak üzere birçok mimari yapıtın baniliğini yaparak bu şehirleri Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültür merkezi yapmıştır. Çalışmamızda Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali nin yaptırmış olduğu medreselerin mimari ve sanat tarihi ile ilgili yönlerini mümkün olduğunca çalışmamızın dışında tutmaya çalıştık. Bizim amacımız ünlü vezirin XIII. yüzyıl Türkiye'si'nde yaptırmış olduğu medreseler/ külliye'lerin yapılış amacı ve buralarda verilen eğitim ve öğretim yapısı üzerinde durmaya çalışacağız. Bu çalışmayı yaparken öncelikli olarak günümüze kadar ulaşılabilen bahsini ettiğimiz medreselerin vakfiyelerini esas kaynak olarak tutmaya çalıştık. Ancak bu medreselerden Sivas'taki Gök Medreseyi hariç tutarsak, Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu diğer medreselerin vakfiyelerden çok azı günümüze kadar gelebilmiştir.

İslam dünyasında ve Ortaçağ Anadolu'sunda medreselerin tüm ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Medreselerin işleyişi tüzük niteliğinde düzenlenmiş olan vakfiyelerde belirli bir kural dâhilindeydi (Atçeken, 1996:191) Medreseye ait bu vakfiyelerde özgün bilgiler bulunmaktaydı. Her medresenin vakfiyesinde medresenin eğitimi ve işleyişi, müfredat programı, öğrenci sayısı, öğrenim süresi, öğretim kadrosu ve medresedeki diğer görevliler, medresede çalışan personel ücretleri, medresede tüketilen gıda maddeleri, vakfın gelirleri ve geleceği ile ilgili bilgiler bulunmaktaydı (Atçeken, 1996:247). Ayrıca medreseyi inşa ettiren sultan, vezir ve diğer devlet adamlarının dini inançları ve dünya görüşünde medresenin müderrisi ve eğitim alacak öğrencilerin seçiminde etkili olmuştur. Nitekim Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu Sivas'taki Gök Medresede müderrisin fıkıhta ve hilafet ilminde yetişkin olmasının yanı sıra müderrisi Şafi mezhebinden olması zorunlu tutulmuştur. Hatta Şafi bir müderris bulunamazsa geçici olarak bulununcaya kadar Hanefi bir müderrisin görevlendirilebileceği belirtilmiştir (Bayram-Karabacak, 1981:46).

Türkiye Selçuklu medreselerinde bir alanda ihtisaslaşma gözlenmektedir. Medreseler ihtisas konularına göre darülhadis, darülkurr, darulhüffaz, gibi çeşitli dini eğitimler öncelikli olarak verilmektedir. Ayrıca dini bilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerden fıkıh, kozmoloji, felsefe, tarih, kimya, astronomi, matematik, geometri, cebir eğitimide verilmekteydi (Fazlıoğlu,2001:161). Türkiye Selçuklu devleti dönemindeki medreselerde bilhassa hadis eğitiminin yaygın bir şekilde verildiğini günümüze kadar ulaşılabilen bazı vakfiye suretlerinden öğrenmekteyiz. Ayrıca sağlık ve eğitim yapıları içerisinde tıp medreseleri yani darüşifalar/hastaneler ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye Selçuklu medreselerinden olan darüşifalarda teorik ve uygulamalı eğitim bir arada verilmekteydi (Doğan, 2013:430).

Türkiye Selçuklu medreselerinde bilinçli ve sistemli bir eğitim politikası izlenmiştir. Medreseleri inşa eden sultan, vezir ve diğer devlet adamlarının son derece donanımlı olduğu, iyi bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye Selçuklu medreselerinde bilhassa Sünni İslam anlayışının öğreticisi ve yayıcısı olan medreseler devletin çeşitli kademelerinde görev yapacak yönetici sınıflara elemanlar yetiştirmiştir (Doğan, 2013:431). Özellikle Selçuklu medreselerinde yoksul ve başarılı öğrencilerin eğitilmesi ve topluma kazandırılması, bilgili ve tecrübeli din adamlarının yetiştirilmesi amaçlanmış ve bunun içinde bu konuda yetkin olan kişiler medreselerdeki eğitim kadrosuna getirilmiştir.

5.1. Konya (İnce Minareli Medrese)

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu Sahib Ata Külliyesi, tarihi Alâeddin Tepesinin eteklerine inşa edilen medrese, mektep, mescit ve minareden oluşan külliye XIII. yüzyıl Selçuklu mimarisinin en olgun örneklerindedir.

Külliye'nin vakfiyesinde *mescit, medrese ve minareden oluşan imaret* olarak tanımlanan külliye Osmanlı tahrir defterlerinde *medrese-i darü'l hadis maa mescid ve minare ve mektephane-i Sahip* şeklinde isimlendirilmektedir (Atçeken,1998:253).

Alâeddin Tepesinin eteklerine inşa edilen medrese Sahip Ata'nın mimarı Kelük (Külük) b. Abdullah tarafından yapılmıştır (Ferit- Mesud, 1934:61-73).Yapı darü'l hadis, mektep, mescid ve minareden oluşmaktadır. 676/ 1281 tarihli vakfiyesinde Konya kadısı Ebu's Sena Mahmut tarafından yazılmıştır. (Küçükdağ- Arabacı, 1989:273) İnce Minareli Medrese'nin üzerinde kitabesi bulunmadığı için hangi tarihte yaptırıldığı bilinmemektedir. İnce Minareli Medrese olarak bilinen medrese H.1293/1876 tarihli tamir kaydına göre o yıllarda *Sahip Ata Darü'l Hadis'i* olarak anılmaktadır. Sadreddin Konevinin İnce Minareli Medresede uzun yıllar hadis ilmi öğrettiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz (Önder,1962:137-139).Selçuklular Döneminin yüksek ilim merkezlerinden biri olan medresede hadis dersleri okutulmuş ve medrese bu görevini Türkiye Selçuklu Devletinin yıkılışına kadar aralıksız sürdürmüştür. (Küçükdağ- Arabacı,1989:273. Buralarda günümüzün tabiri ile öğrenci olabilmek için umumi medreselerde eğitimi tamamlamak gerekiyordu. Medrese sadece dini bilimlerden Hadis ilminde ihtisaslaşmıştır (Erdemir, 2002:58) Ayrıca Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin emiri dad olduğu dönemden itibaren bu ilim erbabıyla dostluk kurduğu zaman zaman medreseyi ziyaret edip Sadrü'd-Din Konevi'nin medresede hadis derslerine iştirak ettiği bilinmektedir. (Eflaki, 1953:61) İnce Minareli Medrese Selçuklu Devrinin avlusu kapalı medreseler gurubundandır. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin İnce Minareli Medresesinde mederris tayininde Sivas Gök Medresede olduğu gibi illaki Şafi mezhebinden olması şartının olmadığı anlaşılmaktadır.

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu medreselerde hocaların tayininde mezheplerini dikkate almasında kendisinin Şafi Sünni olmasının yanı sıra zannımızca medreselerin inşa edildiği coğrafyayı da dikkate aldığı kanatındeyiz.

5.1.1. Konya (İnce Medrese)'de Eğitim ve Öğretim

Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde bir eğitim kurumunun büyüklüğü sahip olduğu öğrenci sayısı ile doğrudan alakalıdır. Medresenin sahip olduğu fiziki imkânlar ne kadar geniş ise eğitim kurumunun kabul edebileceği öğrenci sayısı da o kadar fazla olacaktır. Ayrıca medreselerin sahip olduğu vakıfların zenginliğide öğrenci sayısının belirlenmesinde etkendi. Medreseler sahip olduğu vakıflar sayesinde öğrencilere burs vermekteydi. Konya (İnce Medrese)'nin Öğrenci sayısı bakımından en kalabalık olan medresedir. Toplam öğrenci sayısı 38'dir. İnce Minareli Medresede öğrencilere en üst düzeyde o dönemin ölçütleriyle on beş dirhem öğrenci bursu verilmekteydi (Balık, 2005:264).Yıllık olarak hesaplandığında Konya (İnce Minareli Medrese)'nin toplamda öğrenciye 295 dirhem burs verdiğini kayıtlardan öğrenmekteyiz. Ayrıca İnce Minareli Medresede müderris maaşların Gök Medreseden sonra en yüksek maaş verildiğide anlaşılmaktadır (Temir,1959:126).Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde müderrisler, müderrislik görevlerini ifa ettiklerinden

dolayı her hangi bir maaş ödenmiyordu. Müderrislerin maaşları doğrudan çalıştıkları medresenin vakıf gelirlerinden sağlanıyordu.

Devletten bir maaş söz konusu olmadığından ötürü müderrislere verilen ücrette medresenin bulunduğu şehir ve medresenin sahip olduğu vakıf belirleyici olmuştur. Müderrislerin aldıkları ücretler bir bakıma müderrislik yaptıkları medresenin ekonomik gücünü ve o dönemin eğitim yapısı içerisindeki ağırlığını belirlemede ölçüt olmuştur (Temir,1959:126). Konya (İnce Minareli Medrese)'de müderris ücretleri 66 dirhem olarak belirlenmiştir (Balık, 2005:265). Medresede müderrislere verilen maaşın yanı sıra ekmek, yemek, buğday gibi aynı ödeneklerde alınmaktaydı.

Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Medreselerin idari ve hizmetli personel bakımından oldukça zengin olduğu bilinmektedir (Rıdvan Nafiz-İsmail Hakkı, 1928:112). İdari personel olarak genellikle sevap kazanmak düşüncesinden hareketle ibadet hizmetini yürüten imam, müezzin, nathan, duahan, gibi sayısı oldukça kalabalık personel kadrosu vardı. Bilhassa da devletin yıkılma sürecinde bazı devlet adamlarının kendi yakınlarını personel kadrosuna aldığı bilinmektedir (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:112).

Konya (İnce Minareli Medrese)'de idari ve hizmetli kadrosunun dağılımını şu şekilde sıralayabiliriz. İdari görevli 2, Dini görevli 2, Hizmetli 3 olmak üzere toplam yedi görevlisi bulunmaktaydı (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:113). Konya (İnce Medrese)'deki yıllık eğitim ve diğer personel giderleri toplam 5760 dirhemdir (Balık, 2001:29-39).

5.2. Sivas (Gök Medrese)

Selçuklu Devleti'nin Tarihi ile çalışma yapmak oldukça zordur. Çünkü bu döneme ait orijinal meteryal eksikliği söz konusudur. Bu konuda en orijinal meteryal vakfiyelerdir. Ancak en güvenilir kaynak olarak kabul gören vakfiyelerden de günümüze kadar ulaşılabilen vakfiyelerin sayısı da epeyce azdır. Bilhassa da medrese vakfiyelerinin orjinallerinin çok azı günümüze kadar gelebilmiştir.

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu medreseler içerisinde en şanslı medreselerden biri Sivas'ta inşa edilen Gök Medrese'dir. Fiziki yapısı gereği günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşabilen vakfiyesinde medresenin eğitim ve öğretim müfredatından tutunda, medresedeki öğrenci sayısı ve bursları, müderris maaşları ve personel sayıları bulunmaktadır (Turan, 1951:452). Türkiye Selçuklu Devleti medreselerin sahip olduğu vakıfların zenginliğide öğrenci sayısının belirlenmesinde etkendi. Medreseler sahip olduğu vakıflar sayesinde öğrencilere burs vermekteydi (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:113). Selçuklular döneminde önemli bir siyaset, ticaret ve sanat merkezi olan Sivas'ın içinde bulunduğu muhteşem abidelerden birisi de Gök Medresedir. Sahip Ata Medresesi adıyla da bilinmektedir. Gök Medrese adı en yaygın olmakla beraber Sahibiye Medresesi'de denmektedir (Sözen, 1970:22-64). Evliya Çelebi “ Kızıl Medrese” dediği ve büyük hayranlıkla methettiği bu muhteşem yapının duvarlarını süsleyen mavi çinileri sebebiyle Gök Medrese olarak tanınmıştır. Medresenin inşa kitabesi ve vakfiyesi bulunmaktadır (Bayram-Karabacak,1981:52).Gök Medresenin kitabesine göre Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında H.670/M.1275 yılının muharrem ayı başında“ Es- sahibu'l-azam, Eddüsturu'l-muazzam Ebu'l- hayrat ve'l-hasenat, Fahru'd devlet-i Ve'd-din Ali Bin Hüseyin” tarafından yaptırılmıştır (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:132). Taç kapının sutunceleri üzerindeki kitabe, mimar Kalüyan el-Konevi'nin adı yer almaktadır. Medresenin mesçit kapısı üzerinde “ibadetlerin en üstünü fıkıh öğrenmektir” şeklindeki yazı medresenin eğitimine vurgu yapmaktadır (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:134).

Arapça olan Gök Medresenin vakfiyesinde H. 663/M.1264 yılında düzenlenme yapılmış H.679/M. 1280 yıllarında ekler yapılarak 1280 tarihinde tek vakfiyeye dönüştürülmüştür. Vakfiye Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 592 numaralı 100-103 sayfalarda 9. sıradadır. 1899 yılında ayrıntılı bir şekilde kopya edilmiştir (Durukan, 2001:25-44). Gök Medrese Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin hayatının son yılları içinde yaptırdığı en büyük Medresenin taç kapısı ve çinilerle süslü çifte minaresi gözleri gönülleri aydınlatmaktadır. Gök Medresenin her köşesinde ustalık yatmaktadır. Medrese asırlar boyunca ilim ve irfan yuvası olarak hizmet etmiş, haklı olarak müderrisleri ve öğrencileriyle bütün İslam dünyasının ilmine ışık tutmuştur.

Evliya Çelebi biraz mübalağlı da olsa Gök Medrese hakkında şu sözleri dile getirmektedir. “Kızıl Medrese” (Gök Medrese) derler bir medrese-i ibret nüma vardırki diyar-ı İslamiyede öyle bir darü'l- ulum ne bina olunmuştur ne de olunacaktır. Timur gördükte parmağını ısırıp binasına hayran kalmıştır. Kale kapısı gibi yüksek bir kapısı vardırki gören adamın aklı perişan olur. Üstat bu kapının sağ ve solundaki yüksek duvarlarına Cenab-ı Hak'ın kudret eliyle yarattığı çiçeklerin eşkâlini öylesine benzeterek nakşeylemiş ki gören bir sihir karşısında olduğunu sanır. Derun-u medresede altlı üstlü seksen adet hücre vardır. Talebe-i

ulüm efendiler kış günlerinde alt katlarda yaz günlerinde üst katlarında tahsil ile gayret ederler". diye bahsetmektedir.

Sivas halkı tarafından minaresindeki sırçalar sebebiyle sırçalı minare de denmiştir. Bu muhteşem yapı için Sivas halkı " Sivas bir yüzük ise onun kaşı Gök Medresedir" demektedir (Başar, 1997:333).

Daha öncede söylediğimiz gibi Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu medreseler içerisinde fiziki yapısı çok az zarar gören yapı Sivas (Gök Medrese)'dir. Medresenin vakfiyesinde medresede verilen eğitim ve öğretim konusunda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Öncelikli olarak medresede Fıkıh eğitimi verilmektedir (Durukan, 2001:32). Nasılki Konya'daki Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu İnce Minare Medresesi *Darü'l Hadis* ilminde ihtisaslaşmış ise Gök Medresede Fıkıh ilminde ihtisaslaşma görülmüştür.

5.2.1.Sivas (Gök Medrese)'de Eğitim ve Öğretim

Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde bir eğitim kurumunun büyüklüğü sahip olduğu öğrenci sayısı ile doğrudan alakalıdır. Medresenin sahip olduğu fiziki imkânlar ne kadar geniş ise eğitim kurumunun kabul edebileceği öğrenci sayısı da o kadar fazla olacaktır. Ayrıca medreselerin sahip olduğu vakıfların zenginliğide öğrenci sayısının belirlenmesinde etkindir. Medreseler sahip olduğu vakıflar sayesinde öğrencilere burs vermekteydi. Bu yüzdendirki medreselerdeki öğrencilerin sayısı medreselerin vakıf zenginliğini göstermektedir. Bu Dönemde Sivas Gök Medresede öğrenci sayısı yirmi civarında olup, öğrenci sayısı kalabalık olmayan şehirle ararasındadır (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:112) .

Toplam yirmi öğrencinin bulunduğu Sivas (Gök Medrese)'deki öğrencilerin beşi fıkıh konularını yorum yapabilecek düzeyde, beşi cumü ve furüde yani ulema arasında ihtilafa sebep olan bir şer'î hükme karşı çıkanların itirazlarına karşı yeterlilik kazanmış düzeydeyken beşi orta derecede kalan beş öğrencide henüz fıkıh ilminin henüz başındadır (Balık, 2001:29-39). Eğitim seviyesi ileri olan beş öğrenci diğer öğrencilerin eğitimi için yardımcı olacaktır. Bekâr olan öğrencilerin gece ve gündüz medresede kalmaları bildirilirken evli olan öğrencilerin hafta da en az iki gün medresede kalmaları gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca medreseye her mezhepten öğrenci alınabileceğide bildirilmiştir (Bayram- Karabacak, 1981:55). Yine Sivas (Gök Medrese)'nin vakfiyesinde müderrisin fıkıhta ve hilafet ilminde uzman, Şafî mezhebinden olması zorunlu, Şayet Şafî bir mederris bulunmazsa geçici olarak bulununcaya kadar Hanefî bir müderrisin görevlendirilebileceği açıklanmıştır. Medresede aynı zamanda iki muid ile fukahanın sabah akşam müzakere yoluyla dersleri tekrarlaması için hazır bulunması gerektiği bildirilmiştir (Bayram- Karabacak, 1981:45) .

Sivas (Gök Medrese) bu yıllarda öğrenci sayısı bakımından kalabalık olmayan şehirlerden biridir. Medresenin öğrenci sayısı 20'dir.Öğrenciye burs verme açısından değerlendirdiğimizde o dönemin medreseleri içerisinde Konyadaki İnce Minareli Medrese en fazla burs öderken Sivastaki Gök Medresenin en üst düzeyde 15 dirhem burs verildiğinde vakfiye suretinden öğrenmekteyiz (Şemseddin Altun Aba Vakfiyesi (ŞAV) İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No:3416, satır:150-155). Müderris ücretleri bakımından Sivas (Gök Medrese)'nin odönemin medreselerine kıyasla en fazla ücret ödediğide bilinmektedir (Balık, 2005:264). Buradan hareket ederek Gök Medresenin en iyi müderrisleri bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Hatta medresenin muidlerine ödedikleri maaşları ve kütüphanelere ayırdıkları ödenekleri hesaba katacak olursak yıllık gelirlerinden eğitim faaliyetlerine en çok ücret ödeyen medresenin İnce Minareli Medrese ile Gök Medrese olduğu anlaşılmaktadır (Şemseddin Altun Aba Vakfiyesi (ŞAV) İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No:3416, satır:1450-150).

Genelde o dönem itibarıyla bir medresede öğrenciler hariç eğitimle ilgili en çok 4 personel bulunmasına karşın, Gök Medresenin personel bakımından 15 kişilik dini ve hizmetli personele sahip olması o dönem için çok önemli bir rakamdır (Rıdvan Nafiz- İsmail Hakkı, 1928:112) .

Gök Medresenin yakınında olduğu belirtilen darü'z ziyafet, imaret ve aşevinde bayram, kandil ve ramazan ayının Cuma geceleri gibi önemli gecelerde çeşitli yemekler pişirilmesi, ballı kadayıf alınması, müderris, iki muid, fukaha, nakib ve öğrencileri temyiz eden kıyafet giymeleri gibi konularda bilgiler verilmiştir. Ayrıca bilhassa bu gecelerde medresedeki müezzinlerden birinin minarenin şerefesine çıkarak aldığı sıcak pideleri ihtiyacı olan yoksullara atması şart koşulmuştur. Ayrıca medrese görevlileri ve çalışanların aydınlanmasında kandil, mum, mutfak ve ısınmada kullanılan odun ihtiyaçları arasında sayılmıştır.

Gök Medresenin banisi olan Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali aynı zamanda bu döneme göndermeler yaparak eğitim kurumlarının gerekliliği ve önemini şu şekilde anlatmaktadır: ".....Öyle ki kılınç kemiyet ve keyfiyet hududundan çıkmış, ulemanın yokluğu ile alem yok olmaya, Allah'tan korkan kişilerin inkırazı ile güzel huylar munkariz olmaya, evliyanın yokluğu ile muhkem bir bağ olan ilim müesseseleri harap olmaya yüz

tutmuş ve ilmin pazarı dağılmış, şimşekleri yağmursuzlaşmış, yarıkları, gedikleri büyümüş açılmış.Çünkü parlak ve şaşalı milletin, memleketleri müteceviz kafir eller istila etmiş, nihayet medreseler, mabetler harap, alimler, abidler helak ve turap olmuş. Hal böyle olunca ilmin düştükten sonra bayraklarını kaldırmayı, şer'in yıkıldıktan sonra esaslarını yükseltmeyi, eserlerini belirsiz olduktan sonra, meydana çıkarmayı arzu ve ihtiyar etti.....” (Bayram- Karabacak,1981:53).

Vakfiyedeki metinden anladığımız kadarıyla Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali Gök Medrese'yi yaptırarak, Türkiye Selçuklu Devleti'nin sarsılan itibarını kazanmayı, eğitim kurumlarını canlandırarak toplumda kaybolan değerlerin yeniden kazanılmasını istemiştir. Günümüzün İlahiyat Fakültesi konumunda olan Gök Medresede dini bilimler dışında XIII. yüzyılın sonlarına doğru Astronomi ilmide verilmiştir (Fazlıoğlu, 2001:158). Türkiye Selçuklu Devleti zamanında matematik ve astronomide çok önemli eserler yazan Kutbüddin Şirazi bu medresede müderrislik yapmıştır (Fazlıoğlu, 2001:159). Bir filozof ve din bilgini olmasının yanı sıra astronomi, fizik, coğrafya ve tıp alanlarında da araştırmalar yapmıştır (Gökdoğan, 2005:207). Sonuç olarak Gök Medrese XIII. yüzyıl Türkiyesinde çok önemli bilim ve kültür merkezlerinin başında gelmiştir. Kutbüddin Şirazi gibi çok parlak bir bilginin yolu buradan geçmiş ve daha başka düşünürlerin de katkısıyla Sivas sadece ticaret merkezi değil çok önemli bilim ve kültür merkezlerinin başında gelmiştir.

5.3. Kayseri Sahib Ata Medresesi

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali, Konya, Sivas, Kayseri ve Akşehirde kendi adıyla anılan medreseler yaptırmıştır. Bu bakımdan her biri birbirinden kıymetli bu medreselerin yapıldığı şehrin adıyla beraber söylemekte fayda vardır (Öney, 1965:55)Tıpkı Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin diğer eserlerinde olduğu gibi Sahibiye Medresesi de çok sayıda incelemeye konu olmuştur (Edhem,1982:120-128). Bina halk arasında Sahibiye veya Sahabiye Medresesi olarak anılmaktadır. Medresenin kitabesinde III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında H.666/M. 1267 yılında Hüseyin oğlu Sahib Ali tarafından yapıldığı yazmaktadır. Ayrıca mihrabiyelerin üstlerinde “...Alah katında din ilminden daha faziletli hiçbir şey yoktur. Şeytana karşı bir tek din bilgini bin abid (ibadet eden)'den daha çetindir. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direğide din ilmidir...” (Göde,1981:120).

Sahibiye Medresesinden ilk bahseden kişi Kadı Muhyiddin İbn Abdüz-Zahirdir. Kadı Muhyiddin İbn Abdüz-Zahir 1277 yılında Memluk Sultanı Baybars'ın Anadolu seferine katılan ünlü tarihçi medreseyi eserinde şu şekilde “.....medresesinde otak ve çadırlarından bazılarını gördümki bunlar en büyük hükümdarların sahip olamayacağı şeylerdir....” tasvir etmektedir (Sümer, 1985:86-87). Medresenin vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Ancak XVI. yüzyıla ait olan bir evkaf kaydında “ Vakf-ı Medrese-i Sahibiye” başlığı altında binaya tahsis edilen gelirlerden bahsedilmektedir ki buda bize medresenin kayıp bir vakfiyesinin olduğunu ortaya koymaktadır (Özırmak, 1992:82). Sahibiye Medresesi'nin Mütevelisi Abdüllatif Efendinin 1702 yılında Abdülselim Efendiyi müderrisliğe teklif ettiği belge medresede XVIII. yüzyıla kadar eğitim ve öğretim verildiğini açıkça göstermektedir (Karagöz, 1993:96).

1726 tarihindeki belgedede “.....medresenin harab olduğu ve müderris olan Mammud kendi heva ve hevesine uyub ta'mir ve terhimi ve ta'lim ve tedsisi terk.....” belirtilmektedir (Karagöz, 1993:96).

Sahibiye Medresesi açık avlu tipi uygulanarak tek katlı olarak inşa edilmiştir.1267 yılında ön taraftan bakıldığında orta boy kervansaray görünümündedir. Medresenin oda kapılarının üzerinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Konya Evkaf defterlerinden edinilen bilgiye göre medresenin 1500 yıllarda yıllık 6855, 1584' de de 4760 akçe geliri olduğu bilinmektedir (Özırmak, 1992:82).

Sahibiye Medresesinin o döneme ait vakfiyesi günümüze erişemediğinden dolayı Medresedeki eğitim türünü ve ağırlığını, kadrosunu, öğrenci sayısını bilemediğimiz bir yana, kapalı alanların nasıl kullanıldığını tahmin edemiyoruz. Ayrıca Sahibiye Medresesinin pencereleri olmadığından dolayı medresenin genellikle gece kullanıldığı tahmin edilmektedir. Yaygı, sergi, aydınlanma ve görevlilere ayrılan yerler bilinmemektedir. Medresede alan sıkıntısı olduğu için görevlilerin nerede kaldığı bilinmemektedir. Tüm bunlardan çıkardığımız sonuçta yatılı öğrenci sayısının oldukça az olduğudur. Genel olarak medresenin fiziki yapısını göz önünde bulunduracak olursak odaların sadece birer kapılı hücrecikler olduğunu düşünebiliriz.

Kaynaklarda Sahabiye ve Sahibiye Medresesi diye anılan medreseyi Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali fıkıh okumak için inşa ettirdiği ve bir üniversite niteliğinde özelliklere sahip olduğunu yazmaktadır. Konyadaki hadis okunan İnce Minareli Medreseyi tamamlamak üzere kurulmuştur. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali İslam, Kur'an ve sünnete dayanmakta diyerek, fıkıh ve hadis ilimlerinin diğer bütün ilimlerin üstünde kabul edilmeli düşüncesiyle bu medreseyi inşa ettirdiğide tahmin edilmektedir.

5.4. Akşehirdeki Sahib Ata Medresesi

Konya'ya yakın olan Akşehir, coğrafi durumu ve bol gelirleri ile Selçuklu hükümdarlarının bir ihtiyat hazinesi durumundaydı. Taltif edilecek, ağırlanacak emirlere, beğlere bu bölge ikta edilirdi. Günümüzde Konya iline bağlı olan Akşehir'in Alltunkalem Mahallesiinde yer almaktadır. Medrese birçok farklı isimle anılmakta olup, halk arasındaki en yaygın ismi Halkalı, Osmanlı kayıtlarında ise Halkalı ve Atabek Gazi adlarıyla anılmaktadır (Konyalı,1945:285).Medresenin mimarı bilinmemekte olup binanın vakfiyeside günümüze ulaşmamıştır. Ancak Osmanlı dönemine ait evkaf kayıtlarından medresenin de dâhil olduğu bir vakfin varlığı anlaşılmaktadır. Bu vakfa ait ilk bilgileri 1469 yılında Fatih Sultan Mehmet dönemine ait tahrir kayıtlarında bulmaktayız (Ceylan, 1993:34) 1522-1538 yılları arasında fıkıh, kelim ve hadis dersleri okutulan elli akçeli harici medreselerden biriydi (Baltacı, 1976:350).

Osmanlı dönemine ait son kaydı ise Konya Evkaf Defterlerinde yer alan 1869 tarihli binaların gelir ve giderini gösteren belgedir. Osmanlı döneminde 1869 yılında ilk onarım kaydı yapılmışsada yapılan onarımın niteliği hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1910 yılında dönemin müftüsü tarafından onarılması için devletten masraf talebinde bulunulmuş ancak bu isteğinin sonucunu beklemeden müftü keyfi hareket ederek medresenin taç kapısını sökmüştür. Ancak istediği tahsisatda verilmemiş, taç kapıda söküldüğü gibi yerinde kalmıştır. 1950 yılında medrese müze olarak işlevini sürdürmüştür. 8 Haziran 1965 yılında Arkeoloji müzesi olarak ziyaretçilere açılmıştır. Medrese 1989 yılında koruma kapsamına alınmıştır. Medresedeki son onarım çalışması 1997- 2001 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

1250 yılında inşa ettirildiği anlaşılmakta olup Mescidin ise kitabesi yoktur. Medrese onarımların yapıldığı yıllarda birçok tahripler görmüştür. Medrese Akşehir- Afyonkarahisar yolu üzerinde Altunkalem mahallesindedir. Sahib Ata'nın Akşehirde yaptırmış olduğu medresede hanıkah, mescid ve çeşme ile Sakluda yaptırdığı kervansaray ve mektebi bir vakfiye ile tescil ettirdiği anlaşılmaktadır. Kitabeye göre 648/1250 yılında II. Gıyaseddinin Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykavus'un Emir-i Dad Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali tarafından yaptırılmıştır (Uzluk,1951:2).

6. SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaklaşık kırk yıllık devlet görevini ifa eden Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali bu görevi yerine getirirken birçok önemli görevlerde bulunmuş ve bu süreçte devletin dini ve sosyal yaşamını sağlayacak birçok yapının baniliğini yapmıştır. Bu mimari yapıtların başında medreseler gelmektedir. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali banisi olduğu bu medreselerde yönetici sınıfın yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Medreselerde eğitim ve öğretim programları çoğunlukla dini bilimlere ayrılmıştır. Genellikle fıkıh, İslam hukuku, hadis gibi ilimler okutulmaktaydı. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali banisi olduğu bu medreselerde daha çok günümüzün İlahiyat Fakültelerindeki eğitim programlarına benzer müfredat programları uygulanmaktaydı. Çoğunlukla eğitimin işleyişi müderris ile muidin yönlendirdiği karşılıklı konuşma ve tartışma şeklinde yürütülmekteydi. Daha sonrada muid dersi tekrarlamak suretiyle pekiştirilirdi.

Her ne kadar incelemeğe çalıştığımız Selçuklu vakfiyeleri dini ilimlerin öne çıktığını gösterecek şekilde, o dönem de yazılmış astronomi, cebir, matematik, kozmoloji, kimya, coğrafya ve tarih kitaplarının da yazılmış olması dini bilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerinde geliştiğini göstermektedir. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti zamanında matematik ve astronomide çok önemli eserler yazan Kutbüddin Şirazi, Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu Gök Medresede müderrislik yaparak dini bilimlerin yanı sıra astronomi, fizik, coğrafya ve tıp alanlarında öğrenciler yetiştirerek eğitim kurumlarını canlandırmış toplumda kaybolan değerlerin yeniden kazanılmasına büyük katkı sağlamıştır. Konyadaki İnce Minareli Medresede Sadreddin Konevi'nin uzun yıllar hadis ilmi öğrettiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Selçuklu medreselerini yaptıran sultanlar ya da devlet adamlarının çok iyi bir eğitim gördükleri, Sünni İslam terbiyesi aldıkları Arapça ve Farsçayı iyi bildikleri ve tutucu olmadıkları bilinmektedir. Selçuklu sultan ve devlet adamlarının etrafına Türk, Arap ve Fars ilim ve din adamlarını, düşünürlerini ve şairlerini toplayarak çeşitli eserler yazdırdıklarında bilinmektedir.

Türkiye Selçuklu Devletide tıpkı Büyük Selçuklu devleti gibi Sunni İslamı benimsemiştir. Bu bağlamda ele alacak olursak medreselerde eğitim dilinin farsca olduğu düşünülür. Medreselerin eğitim kadrosunda müderris, muid, imam, müezzin gibi din görevlilerin atanmasında genelde tercihler Sunni İslam geleneği üzerine olmuştur. Ancak Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu Gök Medresede eğitim kadrosuna atanan görevlilerin durumu farklıdır. Gök medresede öğrenciler hariç eğitim kadrosuna Şafi mezhebinden olması zorunlu kılınmıştır.

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin banisi olduğu medreselerde öğrenci sayısı ortalama yirmi kişi olarak bilinmektedir. Ayrıca medreseler özerk bir yapıya sahip olup gelir ve giderleri için vakıflar tahsis edilmiştir. Böylece gerek müderris gerekse öğrenci geçim sıkıntısından uzak ilim tahsil etmektedir.

Yine Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin yaptırmış olduğu medreselerden çok azının vakfiyesi günümüze gelebildiği için (Gök Medrese) hariç, diğer medreselerdeki eğitim ve öğretim hakkında sınırlı bilgiler edinebildik. Ünlü vezir döneminde yaptırılan medreselerin pek çok yönden üst sıralarda eğitim verdiğini dönemin kaynaklarından anlamaktayız. Özellikle bu medreselerin eğitime ayırdığı para, mederrislere ödediği maaş ve öğrencilere verdiği burslar göz önünde tutulursa eğitime verilen önem ortaya çıkmaktadır. Çünkü eğitime verilen destek eğitimin kalitesini artıran çok önemli faktördür. Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin yaptırmış olduğu medreselere gerekli mali destek fazlasıyla verilmiştir. Ünlü vezirin yaptırmış olduğu medreseler sayesinde buralarda verilen eğitim sonucu ortaya çıkan eserler gelecek kuşaklara kültür köprüsü olmuş ve daha uzun yıllarda bu özelliğini devam ettirecektir.

KAYNAKLAR

ADIVAR, Abdülhak Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Haz. Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, Remzi Kitabevi, İstanbul1982.

AHMET BİN MAHMUD, Selçuk-Name II.(Haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977.

AKDAĞ Mustafa, Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi I (1243-1453), Barış Kitabevi, Ankara 1999.

AKTAŞ YASA, A., "13.Yüzyıl Selçuklu Konyasında Eğitim Kurumları," Düşünen Siyaset Bilim Tarihi Dergisi, 16, s.117-131., 2002.

ALTUN, A., Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.

ATÇEKEN Zeki, Konyadaki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devletinde Bakımı ve Kullanılması, TTK Yayınları, Ankara 1998.

ATÇEKEN Zeki, Konyadaki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devletinde Bakımı ve Kullanılması, TTK Yayınları, Ankara 1996.

BAL, BALANTEKİN, Mehmet Suat, Ahmet "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılış Döneminin Hayırsever Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali (H.644/M.1246-1288)", international journal of eurasia social sciences, vol:6,issue:21,pp. (82-104), December 2015.

BALIK, İbrahim, "Anadolu Selçuklu medreselerinin idareci ve hizmetli kadrosu", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,3/2-12, 2001, s.171-182.

BALIK, İbrahim, Sivas Gök Medresenin Türkiyr Selçuklu Eğitimindeki Yeri Ve Önemi, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu, 2005.

BALTACI, Cahit, XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri, İrfan Matbaası İstanbul 1976.

BARKAN Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", Vakıflar Dergisi, S.II., İstanbul 1974.

BAŞAR, E.,XII .XIII. Yüzyıl Anadolu Minareleri, yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Konya1997.

BAYRAM Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991.

BAYRAM Mikail, Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser "Keşfü'l Akabe", Konya 1981.

BAYRAM Sadi-Karabacak, Ahmed Hamdi, " Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, S. XIII, Ankara 1981.

CAHEN Claude, Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi, (Ter.Yaşar Yücel vd.), Yurt Yayınları, Ankara 1992.

CANTAY, Güntay, Türkiye Selçuklu ve Osmanlı Darü'ş-şifaları, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1992.

CEBECİOĞLU Ethem, Hacı Bayram Veli, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

CEYLAN, Alâeddin Kanuni Zamanında Akşehir Kazası, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1993.

- ÇATAKOĞLU, Mehmet Şerif, Türkiye Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri (Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2002.
- DOĞAN, Şaman, N., “Ortaçağda Anadolu'nun Eğitim Mekanları, Selçuklu Medreseleri Darüşşifalarında Örnekler”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 2013, s.429-443.
- DURUKAN, A. Anadolu Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler, Sanat Tarihi Defterleri 5, Ege Yayınları, 2001.
- EDHEM Halil, Kayseri Şehri, (Haz. Kemal Göde), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- AHMET EFLAKİ, Ariflerin Menkıbeleri, C.I., (Çev. Tahsin Yazıcı), MEB, Ankara 1953.
- ERDEMİR, Y., Konya Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2002.
- FAZLIOĞLU, İ., Selçuklular Döneminde Anadolu da Felsefe ve Bilim (bir giriş), Cogito29, s.152-167, 2001.
- Feridun Nafiz Uzluk, “Konya Abideleri Nasıl Yıkıldı” Yeni Konya, Kasım 1951.s.2
- GELİŞLİ, Yücel,2005,“On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin), Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge”, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı:2,s.83-113
- GÖDE Kemal, Eratnahılar (1327-1381) ,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1981.
- GÖKDOĞAN, Melek Dosay, “Selçuklular Döneminde ki Bilimsel Etkinlerde sivas'ın yeri”, Selçuklular döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri, Sivas 1000 Temel Eser, 29 Eylül -1 Ekim 2005, Sivas, s.207-208.
- İBNİ BİBİ, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Farsça MuhtasarSelçuknamesinden), (Çev. M. Nuri Gençosman, F.N. Uzluk), Ankara 1941.
- İBNİ BİBİ, El Evamirü'l-Ala'ıye, fı'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuknâme), C.I-II, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1996.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, II, 1999.
- KARA Mustafa, Tasavvufi Hayat, İstanbul 1985.
- KARAGÖZ, Mehmet, XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730), Erciyes Üniversiresi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Kayseri 1993.
- KAZICI, Ziya, İslam Müesseseleri Tarihi, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.
- KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYİ, Müsameretü'l- Ahbar, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2000.
- KOMAN M. Ferit-M.Mesut, Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Nasrettin Hoca Şehri Akşehir (Tarihi Turistik Kılavuz), İstanbul 1945
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, “Türkiye Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, Belleten, VII/27, 379-458, 1943.
- KURAN, Abdullah, Anadolu Medreseleri, C.I, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Lale Devrinde Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989.
- MERÇİL, Erdoğan, “Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi”, Belleten, LIX/225, Ankara 1995.
- NACİ MARUF, Ulemau'n Nizamıyat ve Medarisu'l-Maşrıkil İslami, Bağdat 1973.
- OCAK Ahmed Yaşar, Babailer İsyanı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.
- ÖNDER Mehmet, Mevlana Şehri Konya, (Tarihi Klavuz), Yeni Kitap Basımevi, Konya 1962.
- ÖNEY Gönül, Anadolu Selçukî Mimari Süslemesi ve El Sanatları, İstanbul 1965.

- ÖZAYDIN, Abdülkerim, Selçuklu Tarihi, Sultan Muhammed Tapar Devri, T.T.K. Basımevi, Ankara 1990.
- ÖZIRMAK Yasemin Demircan, Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları, Kayseri 1992.
- PAKALIN, Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. Yay., II, İstanbul 1993 .
- RIDVAN NAFİZ-İsmail Hakkı, Sivas şehri, (Haz. R. Toparlı), İstanbul 1928.
- SAYILI, Aydın, "Türk Tarih Kurumu Adına Kırşehir'de Cacabey Medresesinde yapılan Araştırmanın LK Kısa Raporu", Belleten, TTK, Ekim, XI, S. 44, 674,1947.
- SAYILI, Aydın, "Vacidiyye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi", Belleten, Ankara: TTK, Temmuz, XII/47, s. 655-656, 1948.
- SEVİM Ali, Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ankara 1983.
- SIRIM, Veli, "Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31, s.394-403, 2014.
- SÖZEN, Metin, Anadolu Medreseleri, Selçuklular Ve Beylikler Devri, C.I-II, İstanbul 1970.
- SÜMER Faruk, Yabanlu Pazar, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar, İstanbul 1985.
- Şemseddin Altun Aba Vakfıyesi (ŞAV) İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No:3416, satır:150-155.
- Şemseddin Altun Aba Vakfıyesi (ŞAV) İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, Kayıt No:3416, satır:1450-150.
- TEMİR, Ahmet, Kırşehir Emir-i Cacaoğlu Nureddinin 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfıyesi, Ankara 1959.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, Umumî Türk Tarihine Giriş-En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, İ.Ü. Yayınları, İstanbul 1981.
- TURAN, Osman, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, C.IX, S.3-4, Ankara 1951, s.447-457.
- TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osaman Gazi'ye (1071-1328), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- TURAN, Osman, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993. s. 35-37.
- UĞUR- KOMAN, M. Ferit-M.Mesut, Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934.
- UZLUK, Feridun Nafiz, "Konya Abideleri Nasıl Yıkıldı" Yeni Konya, Kasım 1951.
- ÜNAL, Mehmet Ali, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta1997.
- ÜNSİ, Selçuk Şehnamesi, (Yay. M.Mesut Koman), Konya 1941.
- WITTEK Paul, Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara 1985.
- YARDIM, Ali, "Osmanlı Devrinde Darü'l-hadisler", Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., Cilt: VIII, Ankara1999.
- YAZICIZADE ALİ, Tevarih-i Al-i Selçuk, (Haz. A. Bakır), İstanbul 2009.
- YETKİN, Suat Kemal, İslam Mimarisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.
- BAYKARA, Tuncer,1990, Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar, İzmir.
- CAHEN, Claude,1979-1981, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev. Yıldız Moran, e Yay., İstanbul.